

УДК 32 :14 (477) "18"

DOI 10.35423/2078-8142.2020.1.2.06

В. П. Волковський,

кандидат філософських наук,
науковий співробітник відділу історії філософії України,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
м. Київ, Україна

e-mail: dinginnalu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4674-3956>

НАЦІОНАЛЬНІ ФІЛОСОФСЬКІ ТРАДИЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ПАМ'ЯТІ І ПРИМИРЕННЯ: НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНОФІЛЬСЬКОГО ДИСКУРСУ XIX СТ.

Доповідь була виголошена на науковому колоквіумі «Досвід трагічного пам'ятання» (23–24 квітня 2019, КНУ імені Т. Г. Шевченка – Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр»).

У статті фокусується увага на проблематиці національної ідентичності, аналізуючи проблеми конструювання історичної пам'яті, пов'язані з ними ситуації забуття, пам'яті, примирення і ворожнечі, конструювання політичного та історичного суб'єктів. Звертаючись до українофільського дискурсу XIX століття, автор показує, як конструюється ідеальний суб'єкт, його уможливлення простір і час, і як це може допомогти у розв'язанні актуальних питань сучасної політики, зокрема дебатах довкола історичної пам'яті, національної ідеї, суспільної єдності та діалогу тощо.

Ключові слова: політика пам'яті, українофільський дискурс, нація, ідея нації, національна ідентичність, модерне націєтворення, пам'ять, примирення.

Застосування поняття «нація» поряд з поняттями «пам'яті і примирення» після досвіду ХХ століття здається або утопічним, або провокативним. Як нація може стати навіть джерелом (!) примирення, якщо протягом століть більшість воєн і конфліктів ставались саме на ґрунті модерного націєтворення, процесу, який слідом за великою традицією Nationalism Studies можна назвати головним процесом політичної історії модерності? У масовій уяві поняття «нації» – ексклюзивістське та сепаративістське, тобто призводить до виключення та виокремлення цілих груп людей, протиставлення та протистояння.

Водночас, нація, за висловом П. Манана [10], залишається головною формою політичного облаштування суспільства у добу модерності. Попри потужний тренд глобалізації останніх десятиліть, можна спостерігати і протилежні політико-економічні та соціокультурні тренди – відродження ідеї національного суверенітету, несприйняття глобалізаційної асиміляції, регіональної інтеграції та ідентичності як противагу «глобальним». Брекзит, новий ізоляціонізм Трампа, «особливі шляхи» європейських націй, Росії, України чи інших держав своєю термінологією небезпечно нагадують риторичку 1930-х років, а то і ХІХ століття. Нація не померла, вона реанімується.

Але ж це доводить тезу, що ідея нації загрожує війною і розколом, де ж тут примирення? Ми спробуємо повести, що існує підхід, за допомогою якого ми можемо так прочитати історію нації, що це змінить підхід до формування політичної спільноти, відкриє простір для діалогу, примирення і пам'яті.

Ця стаття ґрунтується на дослідженнях відділу історії філософії України Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, де тема національної філософської традиції, процесу модерного націєтворення, зв'язок історії такої традиції і сучасної політичної теорії і практики вивчаються протягом багатьох років. Зокрема, в уживанні поняття «національна філософська традиція» ми спираємося на передмову В. С. Лісового до антології «Націоналізм» [9] та статті С. Л. Йосипенка. Формулюючи поняття українофільського дискурсу, також водночас і спираємося на, і відштовхуємося від провідних досліджень нашого відділу, представлених

такими авторами, як В. С. Горський [4], О. С. Забужко [5], М. О. Симчич [12], В. Д. Білодід [1]. У дослідженні національного виміру суспільного та людського буття пропонуємо відійти від усталених в Україні запозичених з СРСР моделей мислення, що часто-густо виглядають кустарними, і покласти в основу світовий досвід Nationalism Studies.

Відтак, намагатимемося визначити ключові поняття та окреслити корисні наслідки цієї процедури з філософського та політичного боку.

Діалектики всередині поняття «нація»

Візьмемо наступне робоче визначення нації.

Нація – політична громадянська спільнота, що змагає до державної незалежності та суверенітету, тобто це є «ми, які хочемо урядувати самі себе». Таке визначення вимагає пояснень. Слідом за І. Лисяком-Рудницьким [8, с. 11–22], ми розмежовуємо націю як соціокультурну, політичну спільноту від народу (насамперед, як «етносу»), що є спільнотою переважно біологічною, «вегетативною». На заваді нам стає хаотичний ужиток слів української мови, де «міжнаціональні взаємини» стосуються насамперед етнічних спільнот, тоді як «міжнародні відносини» стосуються відносин з іншими державами-націями, але водночас державні установи мають горду назву «національний». Тому ми зосереджуємось далі на понятті модерної нації як особливого способу облаштування політичного співжиття, що постає у добу модерності, який добре концептуалізовано у сучасних Nationalism Studies (Б. Андерсон [1], Е. Гобсбаум [4] та ін.). Будь-яка спільнота – етнічна, територіальна, соціальна – досягає рівня буття нації, коли вона формулює вимоги до власного політичного [(не)обмеженого] суверенітету, коли вона через своїх репрезентантів декларує волю до самоурядування.

Відповідно, у процесі націєтворення можна зауважити три діалектики, що можна назвати взаємоциркулярними, тобто діалектичні пари постійно міняються місцями, є історично та онтологічно нерозривними.

Виокремимо три такі взаємоциркулярні діалектики:

1) *Ексклюзія ↔ інклюдія.*

Нація як спільнота включає одних індивідів та виключає інших. Ознаками, на підставі яких відбуваються процедури включення і виключення, можуть бути різні критерії: певна мова і походження («класичний» центральноєвропейський тип націєтворення, який формується у Німеччині і поширюється на всю Центральну і Східну Європу у XIX ст.), спільні політико-громадянські цінності та ідеали (принципи Французької революції або Американської демократії – засадничі і спільнототворчі цінності нації), релігійні переконання чи соціальне походження (менш поширене, але певним прикладом є винищення людей з релігійними переконаннями чи «ворожим» класовим походженням у СРСР, КНР, КНДР, Ірані тощо).

«Ми, німці» тут так само ексклюзивно, як і «ми, хто за свободу, рівність і братерство», «ми, пролетаріат», «ми, мусульмани» тощо.

2) *Я (тотожність) ↔ Не-Я (відмінність).*

Це відсилає до німецького філософа Йогана Фіхте, який за основує всю філософію «наукознання» на початковому протиставленні «Я» і «не-Я». Примітно, що саме Фіхте у «Промовах до німецької нації» творить концепцію модерної етноцентричної німецької нації [14].

Нація передбачає певну ідентичність (латинське слово, що має ще логічне значення «тотожність») «нас» та конструє певну відмінність «нас» від «них». Будуючи «своїх», ми діалектично будуюмо «чужих» (що може починатись від образу «інших» і деградувати до образу «ворога»).

Національна ідентичність передбачає певну «тотожність» «своїх» у чомусь «своє-рідному», що обов'язково логічно доповнюється (а то і визначається через) протиставленням чомусь «відмінному». Із цього боку історії слова, дискурс ідентичності автоматично відсилає до іншування за націоналістичним типом, тоді як справжнім антагоністом «політиці ідентичностей» може бути лише дискурс відмінності у його постмодерній багатоманітності.

3) *Пам'ять ↔ забуття.*

Націєтворення завжди супроводжується певною політикою стосовно минулого і теперішнього – щодо подій у минулому і

явищ у теперішньому. Для успішного завершення націєтворення члени політичної спільноти повинні щось «запам'ятати» і щось «забути». «Ми» повинні «пам'ятати» про нашу єдність, спільність, особливо у минулому, великі звитяги, «дідів» чи «героїв». Виховання такої «пам'яті» характеризує будь-яку спільноту – спільнота «пам'ятає» певний сформований наратив свого буття крізь час і простір, і цей наратив уже у теперішньому переформатує час і простір. Пам'ять же діалектично пов'язана із забуттям: щоб пам'ять селективно запам'ятала одне, вона повинна забути інше – те, що нас розрізняє і розділяє.

Це стосується будь-якої політичної спільноти – чи то українців, чи то поляків, чи то євреїв. Обираючи для запам'ятовування одні моменти і властивості, ми неминуче «забуваємо» щось інше. Пам'ять про єдину Україну, що змагала до волі, вимагає дещо витіснити множинність інтерпретацій «що таке Україна», регіональні відмінності, відкинути історичні ідентичності династично-легітимістичного чи республіканського типу. Пам'ять про «дідів великої Перемоги» вимагає прийняти ідеалізовану версію Другої світової війни у жанрі міфоісторичної поеми битви між богами і титанами, або Мардуком і Тіамат. Конструювання єврейської держави витісняє на маргінес тривалий досвід інтеграції євреїв у суспільства Європи і Азії, чи релігійно вмотивований дискурс антисіонізму.

Глобалістичний космополітичний дискурс так само вимагає «запам'ятати» єдність загальнолюдських цінностей та історію великої боротьби за дружбу всіх народів – і забути відмінності та історію протистоянь.

Підсумовуючи, можна запропонувати наступне робоче визначення: *націєтворення* – це процес творення нової політичної спільноти, яка змагає до власного політичного [(не)обмеженого] суверенітету (самоврядування), поділяє спільні поняття Я і не-Я, когось включає і когось виключає, щось пам'ятає і щось забуває.

Це означає, що в основі націєтворення лежить ідея Я (самостійного та незмінного Суб'єкта), яке проходить процеси Я-творення, з відповідними процедурами розмежування пам'яті та ідентичності. Це відсилає нас до тривалої традиції модерної філо-

софії суб'єкта та її критики у добу Постмодерна, що вже виходить за межі нашої теми.

Дискусії довкола визначення національності української філософії: від національних атрибутів до національної традиції

Якщо у політичному вимірі процес націєтворення описаний доволі добре, менш відомо, як він відбувався у просторі інституціоналізації філософії. Філософія як наука, чи то спосіб мислення, має низку «вічних» дискусійних тем, і надбанням модерного часу є саме перманентна дискусія: чи існує і як можлива національна філософія? Не претендуючи на всеохопність викладу цієї теми, ми відзначимо ґрунтовні дослідження щодо цього таких авторів, як Сергій Йосипенко [7], Василь Лісовий [10], Микола Симчич [13] та інші. Спробуємо лише реактуалізувати, оновити ці ідеї та звернути на них увагу у контексті сучасних дискусій.

Питання полягає, дещо спрощуючи, в тому, що є філософія. Чи вона є вселюдським прагненням до істини, а відтак має загальний і глобальний смисл, а її знання може бути лише універсальним – чи вона є радше виявом партикулярного «духу», ментальності, культури, оприявленого у мові та більш тонких матеріях? Крім цього, це лише перший рівень. Другий рівень: яке значення тут має національність як доволі пізня модерна ознака? Усталені визначення «англійської», «французької», «німецької» чи «російської» філософії, хоча легітимують поняття національної філософії [7, с. 52], але водночас радше нагадують описові назви для певних типів чи способів філософування, що можуть бути поставлені поряд із «грецькою», «латинською» чи «індійською» філософіями, які навряд можуть бути потрактовані як «національні». Відтак починаються дискусії, наскільки національність важить для існування філософської думки, як співвідносяться «зовнішня» та «внутрішня» історія філософії, або іншими словами, до якого роду ознак належить «національність» філософії? Очевидно, що філософ пише і мислить у контексті та засобами певної мови і культури. Але чи є цей контекст сутнісним атрибутом, як «прагматизм» чи «ідеалізм», чи це є акциденція на рівні «філософії авторів, що пишуть лівою рукою» [13, с. 89]? [18]

В українському тексті ці дискусії були започатковані ще ґрунтовною працею Д. Чижевського «Нариси з історії філософії на Україні». Дмитро Чижевський дає свою схему історії філософії «на Україні», і у першому розділі задає низку методологічних критеріїв, зокрема намагається опертись на два основні показники: на наявність «великого філософа», який «утворив [філософську] синтезу світового значіння» [15, с. 10], і (за відсутності такого) на «національних підвалинах», засадничих світоглядових елементах національної культури [15, с. 14]. Це зумовило домінантну досі модель трактування історії української філософії як історії філософської культури, філософських ідей у культурі, що ми маємо у програмних працях В. С. Горського та й присутності у підручниках з історії української філософії вступу про «ментальність», «кордоцентризм», «антеїзм» тощо.

Спорідненим до цього у докладанні до XIX ст. є дискурс «філософії української національної ідеї». Оксана Забужко у 1993 р. визначає *філософію національної ідеї* як «*всі форми філософської рефлексії над національною ідеєю... тобто всі види словесної культури, в яких національна культура ставить собі питання смисложиттєві*» [6, с. 9], усвідомлює себе як «колективне Я», або (інакше визначення) як «*теоретичну свідомість українського національного відродження XIX – початку XX століть*» [6, с. 12]. Попри велику значущість, термінологія «національного відродження» чи «ідеї» таки віддає примордіалізмом, есенціалізмом та романтизмом XIX століття, згідно з якими нібито існує певна трансісторична, ідеальна сутність нації, ідея, що втілюється, пробуджується, відроджується.

Проблематичність усіх цих способів ідентифікації («тотожності» і «утотожнення») викривається у питанні національної атрибуції тих чи інших авторів чи текстів. Крім емблематичного прикладу М. Гоголя, таких зразків досить багато: як визначити, що автор N і текст X має ознаку «українськості»? Мовний критерій не спрацьовує. Територіальний критерій не застосовується – значні прошарки єврейської, польської, вірменської культур та ідей не враховуються у наративі «української філософії». Можна застосувати підхід, який ми називаємо дискурсивним, формулюючи поняття «українофільського дискурсу» [19] [3, с. 85–86]: існував і

існує певний простір ідей, понять, слів, тем і дискусій, що формував і формує певний комунікативний простір дискурсу, концентрований, приміром, на ідеї (вже не у гегелівському, а в аналітичному значенні) України. Саме цей підхід був оформлений у текстах В. С. Лісового та С. Л. Йосипенка через поняття «національної філософської традиції». На думку С. Йосипенка, «спільною основою, яка однаково об'єднує всі способи філософування в їхній філософській і культурній різноманітності, є національна філософська традиція», яку він визначає відповідно до В. Лісового [20] як «певний пов'язаний в історичному часі дискурс, який є частиною комунікативного простору» [7, с. 58].

У своїй іншій статті С. Йосипенко описує історію ідентичності європейської філософії, що яскраво засвідчує дискусію між цивілізаційною європейською та національною ідентичностями. Він доводить, що «вже на зламі XIX–XX століть відбувається процес переходу від «цивілізації через національності» до «націоналізмів в ім'я цивілізації», що безпосередньо позначається на зв'язку філософії та національної ідентичності» [8, с. 65]. Виступи Володимира Ерна в Росії, Анрі Бергсона – у США від імені Франції, Германа Когена – в Німеччині (особливо прикметний приклад: неокантіанець єврейської національності пише цілу апологію германського імперіалізму, доводячи, «що німецька та єврейська культура в особі їх філософів мислять в унісон, а отже німецький дух є універсальним світовим духом» [8, с. 66]) є прикладом «мілітаристської інструменталізації філософії» [8, с. 65]. Зрештою, відзначає С. Йосипенко, інтелектуально-політична конфігурація XIX століття «цивілізація через національності» (вона представлена у більшості авторів українофілів XIX століття, наприклад, у М. П. Драгоманова) та конфігурація першої половини XX століття «націоналізм в ім'я цивілізації» (панівна наразі конфігурація у політичному дискурсі Східної Європи, зокрема України, чому, до речі, ми не можемо досі зрозуміти «наше XIX століття»), замінюється європейською конфігурацією «цивілізація без націй». У новій ситуації не лише релятивізується та критикується ідея нації – релятивізується ідея цивілізації, «проблематизується суто європейська даність філософії», замість історії як моделі самоусвідомлення

пропонується територія, замість концепту «національної філософії» – концепт «геофілософії». «Філософія залишається самосвідомістю цивілізації, але не однієї цивілізації, яка протистоїть варварству – різні філософії є самосвідомостями різних цивілізацій, що стає ще однією моделлю для різноманітності європейських філософій, де окремі нації можуть мислити себе як «всесвітньо-історичні начала», тобто як цивілізації» [8, с. 67].

Уся ця оповідь та ці ідеї спонукають до певних висновків і породжують позитивні наслідки для тематики діалогу і примирення.

Отже, в основі національної філософської традиції лежить ідея не Я (уявної спільноти, самостійного та незмінного Суб'єкта), а комунікації в межах певних дискурсів (спілкування). Самототожне і триваюче Я замінюється перманентною комунікацією між різними дискурсами.

Замість тотожності-ідентичності зростає вага відмінності, множинності, різноманітності.

У цій парадигмі конфлікт, відмінність, несхожість, інакшість – не є скандалом. Для концепції самототожного Суб'єкта – чи то індивідуального, чи то колективного – внутрішній конфлікт є фатальним знаком шизофренічного розладу. Для парадигми комунікації внутрішня множинність не є чимось дивним. Конфлікт – це просто дуже агресивна взаємодія, сила якої тільки підкреслює цільність і близькість співіснування.

Це змінює концепцію нації – громадянська політична спільнота стає місцем не ексклюзії, а інклюзії, простором комунікації дискурсів, непозбутньої множинності, при цьому не руйнуючи засадничу модерну верховну цінність нації. Процедури інклюзії набувають першості – «ми» (хоч би ким «ми» були) розуміємо, що минуле і теперішнє є множинним, як усередині кожного з часів і просторів, так і стосовно нашого.

Це змінює оптику бачення історичного минулого. Коли ми не потребуємо мати ідеальну спільноту та ідентичність, ми маємо право на множинність наративів, ми можемо визнати провину великих діячів, «героїв», оскільки «вони» не є «ми», «ми» не є ідентичні. Визнання їхньої помилки не підважує спільність сучасної спільноти. Це сприяє примиренню і дає простір різним регіональ-

ним, спільнотним наративам. Прикордоння перестає бути загрозою національної ідентичності («як вписати Львів в Україну?»), але регіональна ідентичність, що поєднує різні ідентичності, стає джерелом множинності і збагачення національної ідентичності. Гоголь може спати спокійно, належачи щонайменше до трьох традицій – української, російської і його власної, ранньомодерно-легітимістичної. Такий підхід водночас нагадує середньовічну політичну конфігурацію (де «нації», «цивілізація» і «регіони» вічно переливались одне в одне) і справді є «постмодерним» (мережевим і множинним). У такій парадигмі мислення важко розпалити війну – заперечуючи Іншого, ти заперечуєш себе, ти не можеш відірвати Іншого від себе, бо ти сам є найперший Інший та інакший щодо себе.

ЛІТЕРАТУРА ТА ПРИМІТКИ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти : міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозова. Київ : Критика, 2001. 272 с.
2. Білодід В. Д. Історіографія української етноментальності: В. Б. Антонович. Історіософські нариси / ред. Н. П. Поліщук. Київ : Вища школа, 2011. 335 с.
3. Волковський В. П. Ідея суспільності: політична філософія в Україні XIX століття. Київ ВД «Академперіодика», 2017. 264 с.
4. Гобсбаум Е. Нації і націоналізм, починаючи з 1780 року: програма, міфи, реальність / пер. і прим. Т. Корпала. Київ : УЦДК, 2010. 288 с.
5. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. К. : Наукова думка, 1996. 284 с.
6. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ : Основи, 1993. 123 [2] с.
7. Йосипенко С. Л. Національні філософські традиції як предмет історико-філософської рефлексії. *Sententiae*. 2014. № 1 (XXX). С. 52–61.
8. Йосипенко С. Л. Філософія та національна ідентичність. *Гуманітарні студії: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 12. С. 61–69.
9. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.: В 2-х т. Київ : Основи, 1994.
10. Лісовий В. С. Українська філософія у контексті національної культури. *Історія української філософії: підручник* / М. Ю. Русин, 106

І. В. Огородник, С. В. Бондар та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. С. 3–26.

11. Манан П. Доступний виклад політичної філософії / пер. з фр., післямова та прим. С. Йосипенка. Київ: Укр. центр духовної культури, 2009. 400 с.

12. Націоналізм, нація та національна держава / Василь Лісовий, Олег Проценко. *Націоналізм: антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик. Київ : Смолоскип, 2000. С. 11–36.

13. Симчич М. «Українська філософія»: історико-філософський канон чи дослідницький проект? *Гуманітарні студії: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 12. С. 85–92.

14. Фихте И. Г. Речи к немецкой нации / пер. с нем. А. А. Иваненко. СПб. : Наука, 2009. 349 с.

15. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. *Чижевський Д. Філософські твори. У 4-х т.* / заг. ред. В. Лісового. Київ : Смолоскип, 2005. Т. 1. С. 3–164.

16. *The Routledge Handbook of Contemporary Philosophy of Religion* / ed. Graham Oppy. New York : Routledge, 2015. 499 p.

17. *The Oxford Handbook of Philosophy of Religion* / ed. William J. Wainwright. New York : Oxford University Press, 2005. 455 p.

18. Зауважимо, що це стосується не лише «національного» чинника. Цілком аналогічні дискусії розгортаються довкола гендерного фактору: чим є гендер автора для його думки? Чи накладає це незмивану печатку на філософську ідею так, що вона стає навіки таврована? (див. опис дискусій у філософії релігії довкола тез феміністичного підходу [16; 17]). Аналогічне явище можна побачити і у радянських текстах, де філософія послідовно і масово демаркується як «пролетарська» VS «буржуазна» (для чого досить поглянути на будь-який підручник з історії філософії в СРСР – див. [7]), і ця властивість мислиться як настільки сутнісна, що «буржуазна» філософія «не придається вона вже нінащо, хіба щоб надвір була висипана та потоптана людьми» (посилання на Мф. 5:13 не випадкове – схожу модель іншування подибуємо і у релігійних дискурсах).

19. Українофільський дискурс – це дискурс, який зосереджується довкола ідеї українського народу, національності, яка стає предметом дослідження та політичної турботи, власне, панівною інтенцією є інтерес до української культури, народності, історії, що поєднується з любов'ю до українського, турботою про українців. У ширшому значенні, українофільським дискурсом можна назвати взагалі зацікавлення та розвивання теми України в науці, філософії, літературі, що становить цілісний сегмент творчості того чи іншого автора і є екзистенційно значущим для

нього. У широкому сенсі українофільство – це позитивний дискурс про Україну, українське та українців, який має як аналітично-констатаційну складову (опис і дослідження існуючої дійсності), так і проєктивно-конструктивну (пропозиції та дискусії з приводу стратегій розвитку, зокрема ідентичності чи суспільно-політичного статусу, власне українського етносу та загалом «українського як такого»).

20. ««Дух нації» – не щось задалегідь цілісне, незмінне, а динамічне утворення, що охоплює внутрішній діалог. ... можливість досягнення порозуміння у будь-якій дискусії передбачає наявність певних пресупозицій (передумов), які забезпечують її результативність... спільного комунікативного простору, основою якого є національна культурна традиція з її запасом певних значень, зафіксованих у мові, символах, легендах, міфах, спільних історичних спогадах, у творах професійної культури (літератури, мистецтва). Про національність філософії як складової культури можна судити з огляду на її зв'язок із цим комунікативним простором» [цит. за: 7, с. 58; 10, с. 22].

REFERENCES

- Anderson, Benedict. (2001). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. (V. Morozov, Trans.). Kyiv : Critique. [In Ukrainian].
- Bilodid, V. D. (2011). *Historiography of Ukrainian ethnocentrality: V. B. Antonovych. Historiosophical Essays*. Kyiv: Vyshcha Shkola. [In Ukrainian].
- Volkovskiy, V. P. (2017). *Idea of Sociality: Political Philosophy in 19th century Ukraine*. Kyiv: PH «Academperiodika». [In Ukrainian].
- Hobsbawm, Eric. (2010). *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. (T. Korpál, Trans.). Kyiv: UC DK. [In Ukrainian].
- Horskyi V. S. (1996). *History of Ukrainian Philosophy*. Kyiv: PH Naukova Dumka. [In Ukrainian].
- Zabuzhko, O. S. (1993). *Philosophy of Ukrainian Idea and European Context: Franko's period*. Kyiv: PH Osnovy. [In Ukrainian].
- Yosypenko, S. L. (2014). National Philosophical Traditions as a Subject of Historico-philosophical Reflexion. *Sententiae. № 1 (XXX)*. 52-61. [In Ukrainian].

Yosypenko, S. L. (2012). *Philosophy and National Identity. Humanitarian Studies, 12*, 61-69. [In Ukrainian].

Lysiak-Rudnytsky, I. (1994). *Historical Essays*. (M.Badik, U.Gavryshkiv & Ya.Hrytsak, Trans.). Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].

Lisovyi, V. S. (2008). Ukrainian Philosophy within Context of National Culture. In *History of Ukrainian Philosophy: Manual*. Kyiv: PC «Kyiv University», 3-26. [In Ukrainian].

Manent, Pierre. (2009). Pierre Manent, Cours familial de philosophie politique, Fayard, Paris, 2001. (S. Yosypenko. Trans.) Kyiv: UC DK. [In Ukrainian].

Lisovyi, Vasył', Protsenko Oleg. (2000). Nationalism, Nation and Nation-State In *Nationalism: Anthology*. Kyiv: Smoloskyp, 11-36. [In Ukrainian].

Symchych, M. (2012). «Ukrainian Philosophy»: Historico-philosophical Canon or Research Project. *Humanitarian Studies, 12*. 85-92. [In Ukrainian].

Fichte, J. G. (2009). *Reden an die deutsche Nation*. (A. A. Ivanenko, Trans.). Sankt-Petersburg: Nauka.

Chyzhevskiy, D. (2005). Essays on History of Philosophy. In *Ukraine Chyzhevskiy D. Philosophical Works*. Kyiv: Smoloskyp, Vol. 1, 3-164. [In Ukrainian].

The Routledge Handbook of Contemporary Philosophy of Religion. (2015). Graham Oppy (Ed.). New York: Routledge. [In Russian].

The Oxford Handbook of Philosophy of Religion. (2005). William J. Wainwright (Ed.). New York: Oxford University Press.

Volodymyr Volkovskiy

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Researcher at the Department of History of Philosophy of Ukraine, H. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: dinginnalu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4674-3956>

National Philosophical Traditions as a Source of Memory and Reconciliation: on the ground of 19th century Ukrainophilia discourse

Abstracts

The author focuses on the issue of national identity, analyzing the problems of constructing historical memory, related situations of oblivion, memory, reconciliation and enmity, the construction of political and historical subjects. Addressing the Ukrainophilian discourse of the 19th century, the author shows how the ideal subject, its speculative space and time are constructed, and how it contribute to current debates on today's politics, debates over historical memory, national idea, social unity and dialogue, etc. Author starts from the exposition of a popular claim that the discourse based upon the nation and the national provokes social split, and is associated with warfare and Nazism. But appealing to both Ukrainian and Western researchers, to modern Nationalism Studies, working with the concept of political nation, he tries to make a philosophical analysis of the idea of a nation, demonstrating three mutual circulating dialectics of exclusion VS inclusion, I VS not-I (identity VS diversity), memory VS oblivion. So author switches to peculiar philosophical methodological problem of defining what a national philosophy is, analyzing debates within Ukrainian philosophical community. The critique of primordialist discourse of 'Ukrainian mentality' and 'Ukrainian philosophy' is traced through the idea of 'philosophy of Ukrainian national idea' and then comes to the concept of 'national philosophical tradition', which is, as it is stated, more positive and less ideological. It allows for author to introduce the term 'Ukrainophilian discourse'. National philosophical tradition bases upon not the idea 'I' (imagined community, sovereign and immutable Subject), but communication of various discourses, where instead of identity grows up the role of diversity, plurality, otherness. It is a perspective of other pattern of nation-building which is building a political body not making walls but bridges.

Keywords: *politics of memory, Ukrainophilian discourse, nation, idea of nation, national identity, modern nation-building, memory, reconciliation.*